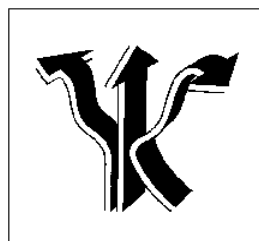

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

МАУП

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
З ДИСЦИПЛІНИ**

“ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ”

(для молодших спеціалістів)

Київ 2018

Підготовлено доцентом кафедри соціології та соціальної роботи
кандидатом філософських наук, доцентом *Ф. К. Бісенбаєвим*

Затверджено на засіданні кафедри соціології та соціальної роботи
(протокол № 8 від 7.03.18)

Схвалено Вченою радою Навчально-наукового інституту міжнародних
відносин та соціальних наук (протокол № 8 від 29.03.18)

Бісенбаєв Ф. К. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної
роботи студентів з дисципліни «Основи соціальної політики» (для молодших
спеціалістів). – К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. – 34 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, тематичний
план, зміст дисципліни «Основи соціальної політики», теми рефератів,
питання для самоконтролю, а також список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом
(МАУП), 2018
© ДП «Видавничий дім
«Персонал», 2018

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Позааудиторна самостійна робота студентів – це планована навчальна, навчально-дослідна, науково-дослідна робота студентів, що виконується у вільний час за завданнями, при методичному керівництві викладача та носить суто індивідуальний характер. Головна увага приділяється підготовці до семінарських занять, доопрацюванню лекційного матеріалу та виконанню індивідуальних завдань.

Змістом самостійної роботи студентів є глибоке оволодіння фундаментальними знаннями, професійними вміннями та навичками діяльності за профілем, досвідом творчої, дослідницької діяльності. Самостійна робота студентів сприяє розвитку самостійності, відповідальності та організованості, творчого підходу до вирішення проблем навчального та професійного рівня. Їх органічний зв'язок і взаємозумовленість реалізуються у навчальній діяльності, спрямованій на формування творчої особистості.

Для організації самостійної роботи необхідні такі умови:

- 1) готовність студентів до самостійної праці;
- 2) мотивація отримання знань;
- 3) наявність і доступність всього необхідного навчально-методичного та довідкового матеріалу;
- 4) система регулярного контролю якості виконаної самостійної роботи;
- 5) консультаційна допомога викладача.

Курс спрямований на формування сучасного розуміння соціальної політики, а також на вивчення можливостей і механізмів її впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Для напряму «Соціальна робота» підготовки молодших спеціалістів.

Основна мета курсу – вивчення взаємозв'язку соціально-економічного розвитку суспільства і соціальної політики, основ соціальної політики, її функцій у різних типах товариств, формування та інституціоналізації цих функцій у ході історичного розвитку, механізмів реалізації цих функцій.

Завдання курсу:

- формування розуміння специфіки моделей соціальної політики у різних країнах і чинників, що зумовлюють ці відмінності;
- розгляд і аналіз досвіду реалізації соціальної політики в Україні (насамперед в останні десятиліття), суспільного запиту з боку суспільства до моделі соціальної політики, оптимальної для України, а також уявлень громадян про відповідальність за її виконання різних суб'єктів і про оптимальні цілі та механізми проведення реформ у соціальній сфері.

Студент для освоєння курсу повинен уміти:

- визначати основні поняття, адекватні для опису, порівняння та аналізу досліджуваних явищ і процесів;
- розкривати абстрактні поняття на конкретних прикладах із сучасного соціального, економічного і політичного життя;
- знаходити причинно-наслідкові зв'язки між досліджуваними соціальними явищами і процесами, пояснювати досліджувані соціальні явища і процеси, наводити приклади, аргументувати свою думку теоретичними визначеннями і приводити відповідні факти;
- самостійно знаходити додаткову інформацію для підготовки до обговорення питань, що вивчаються.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен

знати:

- основні соціальні проблеми сучасного суспільства і можливості соціальної політики в їх вирішенні;
- суть соціальної політики та її співвідношення із соціально-економічною політикою;
- ключові стратегії (моделі) соціальної політики;
- основні проблемні точки сучасної соціальної політики;
- базові закономірності реалізації заходів соціальної політики та механізми функціонування основних її напрямів;
- основні напрями та досвід реалізації соціальної політики в Україні;

уміти:

- виробляти, відбирати, обробляти й аналізувати інформацію про соціальні проблеми суспільства і про заходи соціальної політики;
- вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки між соціально-економічними процесами і заходами соціальної політики;

володіти:

- понятійним апаратом, застосовним для аналізу сучасної соціальної політики;
- навичками аналізу впливу заходів соціальної політики на соціально-економічні процеси;
- здатністю використання теоретичних знань для формулювання практичних рішень у галузі соціальної політики;
- навичками отримання інформації з різних типів джерел, включаючи Інтернет і зарубіжну літературу.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
«ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ»

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
	Змістовий модуль I. Теоретико-методологічні основи вивчення соціальної політики
1	Соціальна політика: сутність, основні принципи і моделі
2	Соціальна політика в системі суспільних відносин
3	Основні пріоритети соціальної політики в Україні
4	Держава як головний суб'єкт соціальної політики
5	Соціальні суб'єкти – інститути соціальної політики
	Змістовий модуль II. Основні напрями соціальної політики
6	Соціальна політика і принципи соціального захисту
7	Соціальна політика держави у сфері праці й трудових відносин
8	Державна соціальна політика в різних галузях соціальної сфери
9	Соціальна політика відносно різних категорій населення
10	Соціальна робота як інструмент реалізації соціальної політики в різних галузях соціальної сфери
Разом годин: 114	

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
«ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ»

Змістовий модуль I. Теоретико-методологічні основи вивчення соціальної політики

Тема 1. Соціально політика: сутність, основні принципи і моделі

1. Сутність соціальної політики.
2. Основні принципи і механізми соціальної політики.
3. Основні типи і моделі соціальної політики.
4. Система мінімальних соціальних стандартів у різних галузях соціальної сфери як основа соціальних гарантій.

Перше питання. Допомогти у визначенні сутності та змісту соціальної політики сприятиме знання про соціальні проблеми, які завжди існують в економіці:

- як здійснити соціально справедливий розподіл благ;
- яким шляхом задовольнити соціальні потреби людей;

- як домогтися того, щоб збільшення добробуту відбувалося в міру збільшення ефективності економіки.

Від успішності вирішення цих проблем залежить характер і особливість розвитку суспільства, його соціальна стійкість і добробут. Соціальна стійкість і добробут є основними ознаками соціально орієнтованої економіки.

Друге питання. Звертаємо увагу на один з провідних механізмів соціальної політики, а саме: соціальну стійкість, яка припускає:

- формування надійної та ефективної системи соціального захисту і допомоги для всіх членів суспільства;
- створення рівних початкових можливостей для молодих поколінь у сфері освіти, охорони здоров'я, а також інших умов формування людського потенціалу;
- забезпечення загальної доступності населення до основних предметів споживання і послуг, які визначають гідний рівень життя;
- запобігання надмірної диференціації доходів населення.

Третє питання. Зміст питання розкрийте за допомогою літератури, яка рекомендована до теми. Нагадуємо тільки, що треба розглядати ще таку типологію соціальної політики, як жорстка та м'яка.

Жорсткий тип соціальної політики означає зниження податків на доходи для стимулювання підприємницької діяльності; жорсткість вимог, необхідних для отримання допомоги по соціальному страхуванню; скасування або призупинення практики індексації соціальної допомоги та заробітної плати від інфляційного зростання цін. Наслідками проведення жорсткого типу соціальної політики є постійне життя за межею бідності, зростання соціальної напруженості, а також формування «застійного нижнього шару населення».

М'який тип соціальної політики проводиться за допомогою розширення соціальних програм держави та підвищення податкових надходжень до державного бюджету для фінансування цих програм і перерозподілу доходів населення. Як показує практика окремих держав, така соціальна політика стикається з певними проблемами. По-перше, зростання податків для як основного джерела соціальних витрат країни стримує підприємницьку активність. По-друге, будь-який перерозподіл доходів населення за допомогою тих самих податків і урядових програм дуже часто виявляється неефективним, тому незначно змінюється ступінь нерівності.

Четверте питання. У змістовному плані соціальне господарство як великий народногосподарський комплекс виділяється у складі господарства країни не за техніко-технологічними особливостями і не за місцем його галузей у виробничій кооперації праці, а за загальним для його галузей соціально-господарським призначенням. Це призначення – забезпечення необхідних і достатніх ресурсів для розширеного відтворення і прогресивного розвитку соціальних умов життєдіяльності народу на конкретному етапі його історії. Народ при цьому розуміється не як сума індивідів, не як чисельність населення, а як історична спільність соціальних

груп, здатна на усвідомлення і висунення громадської історичної мети, на самоорганізацію заради її досягнення, на історичну дію та творчість, на забезпечення своєї соціальної стійкості (соціальної та національної безпеки) за допомогою своєї матеріальної і духовної культури, на накопичення і піднесення рівня своєї цивілізованості.

Мінімальні соціальні стандарти – це встановлені українським законодавством норми та нормативи, які закріплюють мінімальний рівень соціального захисту, нижче якого опускатися не можна. Систему державних мінімальних стандартів складають взаємопов'язані державні мінімальні соціальні стандарти в галузі:

- 1) оплати праці;
- 2) пенсійного забезпечення;
- 3) освіти;
- 4) охорони здоров'я;
- 5) культури;
- 6) соціального обслуговування;
- 7) житлово-комунального обслуговування.

Прожитковий мінімум розраховують за нормативами задоволення мінімальних потреб у товарах і послугах з урахуванням рівня цін, він має відповідати величині заробітної плати. Для визначення абсолютного рівня прожиткового мінімуму найбільш точним є метод споживчого кошика. До складу такого кошика входять найнеобхідніші продукти для підтримки життєдіяльності середньої сім'ї. Знайдіть у джерелах складові українського споживчого кошику на сьогоднішній день.

Питання для самоконтролю

1. Покажіть, використовуючи матеріали економічної теорії та інших наук, в якому напрямі розвивається соціальна політика у сучасному світі.
2. На ряді прикладів покажіть застосування соціальної політики в буденній практиці життєдіяльності суспільства, регіону, міста.
3. Опишіть, як сучасні українські дослідники обґрунтовують необхідність соціальної політики як науки.

Література [1-4; 7-10; 14; 31-35; 40]

Тема 2. Соціальна політика в системі суспільних відносин

1. Можливості соціальної політики у вирішенні соціальних проблем.
2. Можливості соціальної політики у забезпеченні соціальної безпеки особи, суспільства і держави.
3. Рівень і якість життя як показники ефективності соціальної політики.
4. Соціальна справедливість як соціально-політична мета і критерій соціальної політики.

Перше питання. Розглядати його треба із залученням вчення Вільфредо Парето (1848–1923). Це італійський економіст, який розробив власну концепцію загальної рівноваги. В. Парето піддав аналізу відоме економічній науці поняття «загальна економічна рівновага». Якщо досягнення загальної економічної рівноваги і призводить до максимізації загального економічного ефекту, то це не завжди забезпечує сукупну корисність в умовах, коли економічні ефекти, одержувані різними учасниками, нерівнозначні. Парето зробив великий внесок у теорію добробуту, а саме у розділ теорії економічного оптимуму. Він запропонував вважати оптимальним такий випадок, коли ніхто з покупців не може поліпшити своє становище, не погіршуючи становища інших. Втім, оптимум Парето не відповідає на запитання, між якими споживачами і як саме слід розподіляти ресурси. Тому ресурси можуть бути розподілені оптимально навіть в умовах крайньої нерівності, «коли деякі люди голодують, а інші живуть в розкоші». Але В. Парето заперечував обумовленість нерівності доходів проблемою їх розподілу між різними соціальними групами населення, вважаючи, що найкращий засіб поліпшення становища бідних класів – створення умов для того, щоб темпи зростання багатства суспільства випереджали темпи зростання чисельності населення.

Друге питання. Забезпечення соціальної стійкості суспільства, його соціальної безпеки є першою з основних функцій соціальної політики. Соціальна структура може бути різною у різних суспільствах, вона може якісно змінюватися в історії одного і того самого суспільства в результаті революцій та революційних реформ. Але вона повинна мати властивості стійкості та самостійного поновлювання, інакше таке товариство руйнується, занепадає, перестає існувати. Соціальна структура повинна бути настільки стійкою, щоб витримати як внутрішні, так і зовнішні загрози її руйнування і водночас виносити в собі перспективу і потенціал якісного оновлення шляхом реформ і революцій.

Усі нині існуючі суспільства і сучасний світовий порядок засновані на примусовому соціальному донорстві одних соціальних груп і країн на користь інших соціальних груп і країн. Відносини примусового соціального донорства в корені своєму антагоністичні. Проблеми соціальної стійкості в тому й полягають, щоб уникнути відкритих форм антагонізму, включаючи війни між країнами та громадянські війни.

Панівні класи накопичили багатий досвід підтримки соціальної безпеки шляхом компромісу інтересів країн і класів, налагодження механізмів соціальної спрямованості антагоністично суперечливих процесів. Приклади відомі: соціальне ринкове господарство, соціальна держава, міжнародна допомога слаборозвиненим країнам тощо. Центральним пунктом у таких випадках завжди є великомасштабний владний (державний) перерозподіл частини ефекту на користь соціальних донорів, що і компенсує їх потенційне масове невдоволення соціальною несправедливістю експлуаторської системи.

Третє питання. Рівень життя – ступінь забезпеченості населення товарами і послугами, що визначають його потреби.

Показники рівня життя:

- кількісні: споживання основних продуктів харчування; забезпеченість промисловими товарами у розрахунку на 10 сімей; структура споживання; тривалість робочого і вільного часу, його структура; величина реальних доходів; розвиток соціальної сфери.

- узагальнюючі: загальний обсяг споживаних благ; розподіл населення за показниками та рівнем доходів (характеризують окремі сторони життя: калорійність, біологічну цінність раціону харчування).

Конкретні дані за цими напрямками знайдіть у додатковій літературі.

Четверте питання. У політиці регулювання доходів населення західна економічна теорія виділяє чотири точки зору на справедливість у розподілі та перерозподілі доходів: егалітарну, роулсіанську, утилітарну, ринкову. Вибір підходів та принципів справедливого розподілу доходів для кожного суспільства визначається економічним та політичним устроєм, а також залежить від історичних і національних особливостей розвитку суспільства.

Види доходів за певний період часу: номінальний – сума грошових надходжень; реальний – кількість товарів і послуг, які можна придбати за номінальний дохід; наявний – сума номінального доходу після стягування з нього податків.

Складові доходів: трудові – в основному заробітна плата та премії; підприємницькі – частина прибутку від кредиту після сплати відсотків; від власності – відсоток, дивіденд, рента тощо; соціалізовані – незалежно від трудового вкладу: виплати із суспільних фондів споживання, за соціальним страхуванням, трансфертні платежі; від тіньової економіки – від неврахованих та протиправних видів діяльності.

Поняття «соціальна справедливість» містить у собі певні історично конкретні уявлення про невід'ємні права і свободи людини. Це, насамперед, вимога відповідності між роллю тих чи інших індивідів, соціальних груп у житті суспільства та їх соціальним становищем; між їх правами та обов'язками; працею та винагородою, суспільним визнанням. Невідповідність у цих відносинах оцінюється як соціальна несправедливість. Принцип соціальної справедливості передбачає здійснення державою регулювання стихійних процесів поляризації багатства, маючи головною метою боротьбу з бідністю, а не багатством.

Питання для самоконтролю

1. Оцініть еволюційні та революційні типи соціальних трансформацій з погляду необхідності докорінних змін соціальної політики.
2. Дайте оцінку доходу і рівню життя основної маси українців.
3. Які чинники визначають соціальну політику держави у сучасних умовах?

Література [1-4; 7; 10; 31-35; 41; 44]

Тема 3. Основні пріоритети соціальної політики в Україні

1. Підстави для типології соціальної політики.
2. Основні моделі соціальної політики в Україні та за кордоном, їх переваги і недоліки.
3. Проблеми розробки і критерії вибору програм ефективної соціальної політики в Україні.

Перше питання. На сьогоднішній день існують різні моделі соціальної політики. Обов'язково розгляньте моделі залежно від параметрів порівняння соціально-політичних систем. Тут виділяються такі моделі:

- скандинавська, континентальна, європейська, трансатлантична, англосаксонська;
  - бісмаркська та беверіджська;
  - резидуальна (залишкова), інституціональна та досяжна.
- Знайдіть більш розгорнуті характеристики цих моделей.

Друге питання. Характерними рисами системи соціального забезпечення перехідного періоду в Україні стали:

- зрівнялівка у пенсійному забезпеченні та низький його рівень;
- стрімке підвищення вартості та погіршення якості послуг установ освіти, охорони здоров'я, культури;
- відсутність соціального захисту громадян, які працюють у приватному секторі неповний робочий день (тиждень);
- незабезпечення виплат у зв'язку з трудовим каліцтвом і професійним захворюванням;
- неефективність управління коштами Фонду соціального страхування, Пенсійного фонду, Державного фонду сприяння зайнятості населення тощо.

При розгляді *третього питання* слід виходити з наявності ряду загроз, що впливають з сучасного соціально-демографічного становища України, та впливають на ефективність соціальної політики. Серед таких загроз:

- погіршення демографічної ситуації та стану генофонду;
- падіння життєвого рівня значної частини населення, посилення майнового розшарування суспільства і загострення на основі цього соціальної напруженості, розбіжність інтересів різних соціальних груп і низька суспільна підтримка економічної політики держави;
- зростання розриву між реальною вартістю робочої сили і джерелами її відшкодування;
- низькі платоспроможний попит населення і рівень споживання;
- значне і тривале безробіття, у тому числі – приховане, деградація робочої сили, криміналізація зайнятості населення;
- звуження прошарку населення із середніми доходами як потенційної опори соціально-економічної стабільності в країні;
- соціальна незахищеність непрацевдатних і пенсіонерів, деградація установ соціальної сфери, обмеження доступу до системи охорони здоров'я,

освіти і культури, погіршення на цій основі фізичного і духовного здоров'я людини, сім'ї, суспільства, тенденція до моральної деградації нації;

- некерований відтік за межі держави інтелектуальних та трудових ресурсів.

Питання для самоконтролю

1. Схарактеризуйте переваги і недоліки основних моделей соціальної політики.

2. Схарактеризуйте різні підходи до розуміння соціальної політики і її основних видів.

3. Змодельуйте процес розвитку соціальної політики.

Література [2; 6-8; 14-19; 21; 27; 30; 38]

Тема 4. Держава як головний суб'єкт соціальної політики

1. Органи, установи й організації, які здійснюють цілі соціальної політики.

2. Особливості державного сектору як суб'єкта соціальної політики.

3. Взаємодія загальнодержавних і регіональних суб'єктів соціальної політики.

4. Повноваження державних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування в галузі соціальної політики.

Перше питання. Суб'єкти соціальної політики – це реально самостійні, і притому фактично діючі соціальні групи та їхні органи, організації, інститути, структури. Суб'єкти немов би роздвоюються (подвоюються). Первинні суб'єкти – це самі соціальні групи, а вторинні – це органи, організації тощо, які представляють їхні інтереси.

Держава сприяє забезпеченню гідного рівня життя всім своїм громадянам, проявляє особливу турботу про соціально незахищених, приділяє велику увагу проблемам освіти, охорони здоров'я, дозвіллю, побуту людей. У такій країні людина визнається найвищою цінністю. Можна сказати, що професійність соціальної роботи пов'язана із соціально-політичними перетвореннями у світі, зі зміною статусу людини, з глобальними трансформаціями у сучасному суспільстві. Витоки цієї добре налагодженої у світі державної та суспільної системи лежать у традиціях добродійності, особливих для кожної країни. Останнім часом стало виникати все більше питань про те, застаріло чи соціальне забезпечення як інститут, чи ефективно діє система соціального забезпечення, чи робляться зусилля для поліпшення умов життя людини.

Міжнародний досвід соціальної роботи показує, що для поширення індивідуальної приватної ініціативи по соціальному забезпеченню необхідно створення низку правових, політичних та економічних умов. Насамперед, це правове забезпечення ринкової економіки. Другий момент – економічна

політика. Для кожної окремої людини це означає захист його грошових накопичень. Третій момент – соціальна політика, причому така соціальна політика, яка не ставить собі за мету повне забезпечення громадян, але спрямовується на досягнення соціального захисту, в рамках якої є місце і для індивідуальної, особистої ініціативи. Четвертий момент – це закони, нормативні акти, які регламентують ділову активність установ, зайнятих додатковим соціальним забезпеченням. І останнє – це податкові стимули для підтримки індивідуальної ініціативи по соціальному забезпеченню.

Друге питання. Важливою складовою у розгляді цього питання є методи сучасної соціальної політики держави, які поділяються на чотири групи:

1. Економічні. 2. Адміністративно-розпорядчі. 3. Правові або законодавчі. 4. Ідеологічні.

Економічні методи включають ціни, тарифи, податки, економічні пільги, пенсії, допомоги, стипендії, заробітну плату, доходи, соціальні виплати всіх видів. Адміністративно-розпорядчі методи – це заходи дозвільного та заборонного характеру. Наприклад, встановлення квот і видача ліцензій на якусь діяльність у сфері соціального обслуговування населення, в середовищі конкретних суб'єктів ринкового господарювання, заборони на продаж горілчаних виробів поблизу шкіл та інших навчальних закладів. Правові або законодавчі методи пов'язані з регулюванням різних сторін діяльності підрозділів споживчого комплексу національної економіки на основі чинного пакету законодавчих і нормативних актів. Наприклад, правила реєстрації юридичних і фізичних осіб, що діють у галузі різних форм соціального обслуговування населення, закони про державні пенсії, про працю, зайнятість. Ідеологічні методи – це методи, спрямовані на формування морально-етичних понять і норм суспільства, що використовують такі категорії, як «добро» і «зло», «моральне» і «аморальне», «хороше» і «погане».

Третє питання. Головною проблемою здійснення соціальної політики, яка, зазвичай, і визначає межі її здійснення, є проблема фінансування соціальних витрат, які складаються з надходжень державного та регіональних бюджетів. Згідно зі світовою практикою, джерелами прямого і непрямого фінансування соціальної сфери є:

- безпосередні бюджетні витрати;
- «податкові витрати» у вигляді пільг, відшкодувань, відстрочок;
- страхові внески до державних та недержавних страхових фондів;
- усупільнення коштів підприємств у вигляді їх зобов'язання щодо виконання соціальних функцій;
- благодійність приватних осіб, фірм та організацій;
- громадські ініціативи – різні фонди та збори;
- особисті кошти і зобов'язання громадян;
- кредити;
- надання державного майна для функціонування соціальної сфери, використання державної інфраструктури.

Четверте питання. Конституція України є головним документом, який визначає повноваження суб'єктів соціальної сфери. Вона, зокрема, передбачає, що пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя не нижче прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Непрямі наслідки зниження рівня соціального фінансування також ведуть до втрат, які можуть перевищувати тимчасову економію. Наприклад, йдеться про небезпеку техногенних катастроф, що виникають внаслідок спроб крадіжок нафти з нафтопроводів, деталей з кольорових або чорних металів, до яких людей спонукає вкрай низький рівень доходів; про загрозу епідемії внаслідок відключення об'єктів соціальної сфери та населення від енерго- та водопостачання.

Реалізація системи соціального захисту населення на страховій основі – прогресивний напрям соціальної політики. Він забезпечує індивідуалізацію внесків застрахованих осіб, встановлює залежність розміру допомоги від сплати страхових внесків, страхового стажу, сприяє легалізації трудових доходів громадян. Однак слід зазначити, що в Україні впровадження такої системи має бути тісно пов'язане з податковою політикою і політикою грошових доходів населення. Незважаючи на те, що реалізація курсу на економічне зростання, звичайно, повинна супроводжуватися зменшенням податкового тягаря на підприємства, перевести на працівника частину сплати страхових внесків з роботодавців можливо лише за умови підвищення його заробітної плати. Існує ряд потенційних загроз, які свідчать про необхідність обережного ставлення до форсування переходу до страхових принципів соціального забезпечення на сучасному етапі.

Питання для самоконтролю

1. Знайдіть інші законодавчі документи, якими визначаються повноваження органів влади у соціальній політиці. Які питання ще недостатньо розв'язуються вітчизняною нормативною базою?
2. Дайте характеристику ринку соціальних послуг у сфері соціального обслуговування і соціальної допомоги населенню.
3. Соціальне обслуговування: визначення, види, форми.
4. Соціальні служби, їх роль у соціальному обслуговуванні населення.

Література [1; 8-10; 15; 24; 28; 30; 43]

Тема 5. Соціальні суб'єкти - інститути соціальної політики

1. Особливості недержавного сектору як суб'єкта соціальної політики.
2. Роль комерційного сектору як суб'єкта соціальної політики.
3. Досвід громадських організацій і політичних партій у розробці та реалізації соціальної політики.
4. Функції пасивних суб'єктів соціальної політики.

Перше питання. Для змістовного розкриття соціальної політики у недержавному секторі суспільства необхідно спочатку схарактеризувати процес взаємодії соціальних груп у кількох найважливіших аспектах:

- хто реально бере участь у соціальній політиці, тобто визначити коло її реально діючих або соціально пасивних суб'єктів;
- склад найбільш впливових суб'єктів (класів, соціальних груп);
- вирішальні параметри їхнього соціального стану;
- їх найважливіші сучасні соціальні проблеми;
- місце держави у соціальній політиці;
- мету найбільш впливових суб'єктів соціальної політики, їх стратегії і програмні пріоритети;
- конкретно-історичне співвідношення соціальних сил;
- сформовані стійкі тенденції та вектори соціального розвитку;
- ступінь соціальної стійкості суспільства, найважливіші фактори його стабільності та нестабільності (це проблеми соціальної безпеки, стійкості, стабільності).

Після цього треба переходити вже до безпосереднього опанування конкретного змісту питання.

Друге питання. Оскільки недержавні суб'єкти-інститути соціальної політики – це один із типів організаційних структур демократичного (громадянського) або перехідного до нього суспільства, серед них значне місце посідають та велику роль відіграють підприємницькі або комерційні структури. Це організації, органи, рухи, які є реально значущими соціальними силами, та представляють інтереси соціальних груп та соціальних спільнот. Це організації, органи та рухи, які діють самостійно, тобто не залежно від структур, які представляють інтереси соціальних груп, що займають у суспільстві панівне становище, у тому числі незалежно від державних органів влади й управління. Це організації, органи та рухи, які зберігають свою самостійність і у тих випадках, коли вони беруть участь (в особі підконтрольних їм своїх представників) у державних та недержавних владно-управлінських структурах. Головну увагу у цьому питанні слід приділити благодійним фондам, установам, організаціям.

Третє питання. Основними недержавними суб'єктами-інститутами соціальної політики як у демократичному суспільстві, так і у суспільстві, що прагне перейти від тоталітаризму до демократії, є професійні спілки та політичні партії. Таким чином, в силу сформованого менталітету в державі, у соціальній політиці громадські організації, що об'єднують осіб з найбільш соціально вразливих верств населення, не грають очікуваної значущої ролі, та не є самодостатньою силою, що висловлює інтереси певних верств населення на умовах паритету з іншими членами суспільства. Враховуйте це зауваження при розгляді основного матеріалу.

Четверте питання. Наступна змістовна характеристика соціальної політики – система цілей, які ставлять перед собою активні учасники соціальної політики (її суб'єкти). Що таке цілі стосовно до соціальних

взаємодій? Це бажані результати суспільних змін. Кожна з соціальних груп (класів) уявляє собі не тільки своє становище, що склалося у суспільстві, а й реальність своїх можливостей змінити на краще власне становище. Якщо соціальна група активно суспільно діє (є суб'єктом соціальної політики), вона усвідомлює поліпшення свого становища в суспільстві як мету своїх дій. Якщо соціальна група пасивна, то замість мети у неї мрія, сподівання, надія на диво або на доброго суб'єкта соціальної політики (на державу, наприклад, або на впливового діяча).

У тоталітарному суспільстві більшість суб'єктів є несправжніми, несамостійно діючими, декоративними. Реальним суб'єктом соціальної політики є лише правляча соціальна група (каста), всі інші – хіба що об'єкти соціальної політики.

У демократичному суспільстві, на відміну від тоталітарного, не може бути ситуації фактичної односуб'єктної. А тому не може бути і ситуації, коли в соціальній політиці на всіх її суб'єктів одна мета. Кожен з реальних суб'єктів соціальної політики має свої цілі. Множинність соціальних цілей – це нормальний і єдино плідний стан для багатосуб'єктного громадянського (демократичного) суспільства.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть пасивних суб'єктів соціальної політики у нашому суспільстві. Чому вони продовжують існування?
2. Соціальна допомога і її значення для соціального захисту населення.
3. Схарактеризуйте основні елементи соціальної структури суспільства як категорії соціальної політики.
4. Схарактеризуйте типи соціальних структур і їх динаміку в категоріях соціальної політики.

Література [11-13; 44; 45]

Змістовий модуль II. Основні напрями соціальної політики

Тема 6. Соціальна політика і принципи соціального захисту населення

1. Передумови появи і розвитку системи соціального захисту населення.
2. Структура і форми системи соціального захисту населення.
3. Діяльність органів соціального захисту населення у реалізації соціальних прав громадян.
4. Основні напрями реформування системи соціального захисту населення.

Перше питання. Концепції систем соціального захисту населення залежать від рівня життя в країнах сучасного світу та відповідно мають свої національні специфічні риси. Найбільш загальні та суттєві компоненти цих концепцій перелічені у рекомендаціях ООН. Це – здоров'я, споживання

продуктів харчування, освіта, зайнятість і організація праці, життєві зручності, соціальне забезпечення, одяг, відпочинок та вільний час, права людини і взагалі особистості. Отже, концепція рівня життя формує сукупність умов, що визначають фізичне, розумове та соціальне благополуччя окремої людини, сім'ї або цілих соціальних верств і груп населення країни. Система соціального захисту населення має враховувати не тільки об'єктивні фактори, що визначають якість та вартість життя (харчування, житло, роботу), а й суб'єктивне сприйняття людиною рівня свого благополуччя (особисті досягнення, впевненість у завтрашньому дні, віра в соціальну справедливість, життєвий успіх). Оскільки рівень життя населення країни є складним утворенням, для відображення його розмірів та структури у системі соціального захисту розроблена система показників. Хоча ООН і відмовилася від застосування тут будь-якого інтегрального параметра, для міжнародного зіставлення рівня життя населення різних країн з рівнем системи соціального захисту використовується так званий «індекс людського розвитку». Для розрахунків цього індексу залучаються три інтегральні індикатори: 1) національний дохід у розрахунку на душу населення; 2) середня тривалість життя населення; 3) освітній рівень.

Друге питання. Одним з найефективніших та найпоширеніших способів соціальної політики є індексація грошових доходів та заощаджень населення (ІГДЗН). Ця форма соціального захисту громадян довела свою необхідність та значимість насамперед у тих країнах світу, де функціонує економіка соціально орієнтованого ринкового типу. Наприклад, у Швеції, Німеччині, Японії та інших країнах ІГДЗН регулюється спеціальним державним законом країни, який визначає порядок індексації доходів у зв'язку із зростанням цін на споживчі товари і тарифів на послуги. Інші форми системи соціального захисту населення знайдіть самостійно.

Третє питання. Органи соціального захисту розробляють для відповідних верств та категорій населення країни так звані індекси, або рівні споживчих цін на продовольчі та непродовольчі товари, тарифів на платні послуги та цін прожиткового мінімуму. Обидві ці групи індексів розраховуються залежно від:

- завдань компенсації втрат у доходах і заощадженнях конкретних категорій громадян;
- цілей підтримки купівельної спроможності, доходів і заощаджень;
- умов захисту реальних доходів населення;
- особливостей конкретної соціально-економічної групи населення, наприклад, працюючих і непрацюючих, які мають різні доходи (нижче прожиткового мінімуму, рівного прожитковому мінімуму або вище його) у різних видах (дивіденди, посадові оклади).

Індекси не розраховуються за тими категоріями громадян, які відповідно до чинного законодавства мають право та можливості самостійно регулювати рівень своїх доходів.

Знайдіть конкретні приклади діяльності органів соціального захисту населення у вашому населеному пункті.

Четверте питання. Практика господарювання в нашій країні призвела до того, що приблизно 3/4 доходів населення становить заробітна плата, тому основне значення мають заходи щодо захисту цієї частини особистих доходів громадян. Важлива роль при цьому належить самим підприємствам та організаціям. На основі перерозподілу, або передачі економічних прав і відповідальності від держави до керівників підприємств, проводиться регулювання рівня оплати праці та його індексація. Для цього використовуються тарифні системи ставок і посадових окладів. За державою залишається право створення фондів на оплату праці в ув'язці з динамікою цін і тарифів та практикою оподаткування. Для практичного впровадження процедур компенсації та індексації вирішуються питання методичного забезпечення розрахунків, вибору складу та вартісної оцінки споживчого кошика, встановлення строків та порядку проведення індексації. Важливу роль при цьому відіграє трактування самих понять «соціальний захист населення», та «соціальна підтримка незаможних верств населення».

Сформулюйте визначення цих понять.

Питання для самоконтролю

1. Чому необхідна модернізація, насамперед, пріоритетних галузей української соціальної сфери?
2. Основні проблеми і передумови реформування соціальної сфери сучасної України.
3. Дайте характеристику роботі сучасних українських соціальних служб.

Література [2; 6; 9; 11; 12; 16; 17; 23; 45]

Тема 7. Соціальна політика України у сфері праці й трудових відносин

1. Механізм реалізації соціальної політики у сфері зайнятості населення.
2. Політика відносно розміру оплати праці.
3. Захист трудових прав громадян, регулювання трудових суперечок.
4. Інститут соціального партнерства, його принципи і моделі.

Перше питання. Однією з головних мінімальних соціальних гарантій є гарантії захисту від безробіття.

Реальні масштаби безробіття в Україні в різних її формах величезні. Фахівці вважають, що тільки прихована форма безробіття (коли трое виконують роботу одного) досягає в границях колишнього СРСР 37 млн осіб.

Регулювання зайнятості – один з головних напрямів соціальної політики. Водночас вирішення цієї проблеми в умовах ринкових відносин практично нереально.

Держава гарантує безробітним:

- виплату допомоги по безробіттю;

- виплату стипендій у період професійної підготовки, підвищення кваліфікації, перепідготовки за направленням органів служби зайнятості;
- можливість участі в оплачуваних громадських роботах;
- відшкодування витрат у зв'язку з добровільним переїздом в іншу місцевість для працевлаштування за пропозицією органів служби зайнятості;
- оплату в розмірі належної допомоги по безробіттю (стипендії) за рахунок коштів фонду зайнятості періоду тимчасової непрацевдатності протягом не більше ніж 12 місяців.

Важливим елементом соціального захисту населення є програми працевлаштування та перекваліфікації. У введенні в дію цих програм беруть участь держава та підприємці.

Безробіття породжує важкі соціальні наслідки, посилюючи соціальну нерівність, знижуючи соціальний статус, викликає соціальну напруженість у суспільстві.

Друге питання. В якості державних мінімальних стандартів у галузі оплати праці встановлюються:

- мінімальний розмір оплати праці;
- єдина тарифна сітка оплати праці працівників бюджетної сфери.

Мінімальна заробітна плата – це рівень заробітної плати працівника некваліфікованої праці, покликаний забезпечити йому нормальні умови проживання. Вона встановлюється законодавством або спеціальною угодою. Якщо немає відповідності між величиною мінімальної заробітної плати та прожитковим мінімумом, це свідчить про відставання економічного розвитку країни. Відповідність мінімальної заробітної плати споживчому мінімуму можливо лише при стабільній економічній ситуації та певному високому рівні виробництва. В умовах кризи економіки нашої країни мінімальний розмір оплати праці та інших соціальних виплат визначається, виходячи з реальних економічних умов.

На даний час заробітна плата в Україні не виконує своїх головних функцій: відтворювальну і стимулюючу. Мінімальні соціальні гарантії у сфері оплати праці не будуть дійсними, поки не буде відновлена економічна функція заробітної плати. У плані соціального захисту це важливо, оскільки заробітна плата - категорія не тільки економічна, а й моральна, покликана забезпечувати людині певний соціальний статус у суспільстві.

Третє питання. Колективний договір – це головний юридичний документ, який забезпечує захист прав трудящих. Це нормативний акт, який регулює трудові та соціально-економічні відносини між наймачем та працівниками. Предметом договору виступають: режим роботи, оплата праці, тривалість відпустки, умови роботи, забезпечення безпеки праці, страхування, пільги. Він не тільки встановлює умови праці, а й передбачає певні соціальні гарантії для працівників професії, галузі, території.

Основні принципи укладення колективного договору (угоди): соціальне партнерство, рівноправність сторін, обов'язковість ведення колективних переговорів, якщо одна зі сторін виступає з такою пропозицією, облік реальних можливостей реалізації зобов'язань.

Поясніть, як ви розумієте сутність принципів колективного договору.

Четверте питання. Соціальне партнерство є особливий тип соціально-трудова відносин, властивий ринковій економіці, що забезпечує на підставі рівноправного співробітництва найманих працівників та роботодавців оптимальний баланс та реалізацію їх основних інтересів. У світовій практиці, з урахуванням наявності різних фірм власності, склалися і різні форми соціального партнерства. Це біпартизм та тріпартизм. Ці види партнерських відносин можливі на декількох рівнях: загальнодержавному, галузевому, міжгалузевому, регіональному, місцевому, територіальному і на рівні підприємства. У цьому зв'язку система угод може бути представлена Генеральною угодою; галузевими (тарифними) угодами; спеціальними угодами, що стосуються якихось конкретних соціально-економічних проблем, колективними договорами (контрактами), які укладаються на підприємствах, в організаціях, установах для регулювання трудових відносин. Такі договори, в основному є двосторонніми – між працівниками і роботодавцями, але вони можуть бути і тресторонніми, за участю окремих представників галузевих структур та об'єднань, органів місцевого самоврядування. Суб'єктами соціального партнерства як певного типу соціально-трудова відносин є власники, підприємці та наймані працівники, які вступають на ринку праці у відносини з питання купівлі-продажу робочої сили. Суб'єктами соціального партнерства в практичній діяльності виступають:

- профспілки;
- підприємці (роботодавці);
- держава.

Профспілки представляють і захищають інтереси працівників у галузі зайнятості, умов та оплати праці, у вирішенні різноманітних соціальних проблем, сприяючи цим відтворенню робочої сили. Механізм соціального партнерства включає:

- угоди;
- колективні договори та контракти;
- партнерські переговори.

Угода – це правовий акт, який регулює соціально-трудова відносини між працівниками і роботодавцями. Вона встановлює загальні принципи регулювання соціально-трудова відносин на всіх рівнях. Тобто через угоди можна надавати управлінські впливи на різні трудові та життєві ситуації.

Основний зміст цих та інших угод складає заробітна плата. Далі йдуть такі пункти, як:

- соціальні гарантії працівників у ході приватизації й акціонування підприємства;
- захист інтересів працівників при банкрутстві;

- підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів;
- дотримання законодавства про охорону праці;
- забезпечення заходів з охорони-здоров'я працівників.

Питання для самоконтролю

1. Дайте оцінку ефективності соціальної політики сучасної України при вирішенні конфліктів у соціально-трудої сфері.
2. Схарактеризуйте ринок праці у сучасній Україні, його межі.
3. Дайте аналіз української робочої сили як категорії ринку праці.
4. Схарактеризуйте ефективність виробництва і праці у сучасній українській економіці.

Література [3; 4; 14; 15; 19; 21; 30; 31; 33; 34; 39]

Тема 8. Державна соціальна політика в різних галузях соціальної сфери

1. Структура і основні напрями реформування пенсійної системи у сучасній Україні.
2. Система надання медичної допомоги населенню.
3. Структура організації управління державною сімейною політикою.

Перше питання. Вітчизняним законодавством передбачено впровадження пенсійної системи трьох рівнів, яка розширює можливості для підвищення добробуту громадян та економічного зростання в Україні.

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Ця система базується на принципах солідарності та субсидування, виплати пенсій та надання соціальних послуг здійснюються за рахунок коштів держави. У реформованій солідарній системі розмір пенсій залежить від розміру заробітної плати, з якої сплачувалися страхові внески, та страхового стажу.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Ця система ґрунтується на принципах накопичення коштів осіб, які застраховані у Накопичувальному фонді. Облік коштів буде проводитися на індивідуальних пенсійних рахунках громадян, на користь яких ці перерахування зроблені. Дані кошти будуть інвестуватися в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту від інфляційних процесів. Накопичені кошти є власністю громадян. Виплати з Накопичувального фонду будуть здійснюватися додатково до загальнообов'язкових пенсійних виплат.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. Дана система базується на принципах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень для отримання громадянами додаткових пенсійних виплат за рахунок відрахувань на недержавне пенсійне забезпечення та інвестиційного доходу, нарахованого на пенсійні активи.

Реформи традиційної «бісмаркської» пенсійної системи тривають у світі вже більше 30 років. Було накопичено багато як позитивного, так і негативного досвіду. Остання фінансова криза стала важким тестом і для традиційних пенсійних систем, і для найбільш модернізованих. Таким чином, Україна перебуває у чудовій ситуації, маючи можливість використати як позитивний, так і негативний досвід держав, що пройшли через реформу, не повторюючи їх помилки.

Підвищення пенсійного віку – перша та необхідна умова реформування пенсійної системи. Як ви ставитеся до цієї тези?

Друге питання. Державна політика в галузі охорони здоров'я повинна передбачати збільшення бюджетних витрат на охорону здоров'я одночасно з впровадженням страхової медицини. Слід забезпечити механізми перерозподілу частини коштів, отриманих від надання медичних послуг не першої необхідності, на фінансування потреб невідкладної медичної допомоги. Варто усвідомлювати, що звуження сфери та якості надання медичних послуг веде до значного збільшення витрат на подальше лікування захворювань, або непоправних демографічних наслідків. Тому, з метою підвищення ефективності соціальної політики на цьому напрямку, державне фінансування установ з охорони здоров'я має бути орієнтоване на розвиток профілактики та раннього попередження захворювань.

Третє питання. Самостійною складовою соціальної політики є охорона сім'ї та дитинства, яка передбачає проведення сімейної політики. Сімейна політика – це діяльність держави, політичних партій, громадських організацій, груп, спрямована на регулювання процесів розвитку сім'ї з метою їх оптимізації відповідно до інтересів соціальних верств, груп, спільнот, суспільства, на планування та соціальний захист сім'ї, регулювання сімейних відносин. Вона передбачає комплекс практичних заходів, що надають сім'ям з дітьми соціальні гарантії, мета яких полягає в тому, щоб поліпшити добробут і забезпечити функціонування сім'ї в інтересах суспільства.

Державна допомога – грошова виплата за рахунок держави. В Україні існують різні види виплат. До них відносяться:

- державна допомога з догляду за хворою дитиною;
- державна допомога по безробіттю;
- державна допомога по вагітності та пологам;
- щомісячна державна виплата на дитину;
- державна щомісячна соціальна допомога по тимчасовій непрацездатності.

Охорона сім'ї та дитинства передбачає державну підтримку сімей, що мають дітей. Вона передбачає знову ж таки надання грошової допомоги.

Це виплата по вагітності та пологах; одноразова допомога жінкам, які стали на облік у медичних установах у ранній термін вагітності; одноразова допомога при народженні дитини; одноразова допомога по догляду за дитиною; одноразова допомога при передачі дитини родині. У їх число

входить одноразова допомога вагітним дружинам військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом; щомісячна допомога на дитину військовослужбовця, який проходить військову службу за призовом; допомога по догляду за дитиною людям, які зазнали впливу радіації внаслідок радіаційних аварій; щомісячна допомога на дитину до 16 років.

Питання для самоконтролю

1. Схарактеризуйте загальні підходи до реформування української системи охорони здоров'я та пенсійного забезпечення з урахуванням світового досвіду.

2. Запропонуйте критерії, за якими у сучасних умовах можна оцінювати правильність соціально-економічних прогнозів у сфері охорони здоров'я та пенсійного забезпечення.

3. Визначте, за яких умов у сучасній Україні можна прогнозувати соціальну політику у сфері охорони здоров'я і пенсійного забезпечення.

4. Схарактеризуйте загальні підходи до реформування сімейної політики в Україні з урахуванням світового досвіду.

Література [8; 12; 16; 17; 25; 27; 30; 31; 38; 45]

Тема 9. Соціальна політика відносно різних категорій населення

1. Соціальна політика України стосовно молоді.
2. Соціальна політика України стосовно літніх людей.
3. Соціальна політика України стосовно людей з обмеженими можливостями.

Перше питання. Проблеми, що є загально-соціальними, і, водночас, стосуються молоді (проблеми освіти, сім'ї, шлюбу) або знаходять специфічний вияв у молодіжному середовищі (особливості виховання молоді, ефективність його різних форм, засобів і методів, розвиток соціальної і політичної активності молоді, її роль і місце в структурах влади).

Молодіжна політика повинна носити диференційований характер за напрямками: освіти, виховання, професійної підготовки, зайнятості, охорони здоров'я, соціального забезпечення, та реалізовуватися спеціальними державними міністерствами, відомствами, структурами за участю громадськості. Крім того молодіжна політика диференційована за рівнями реалізації.

Одним з найважливіших елементів соціальної політики стосовно молоді є її соціальний захист. Провідна мета державної системи соціального захисту молоді – допомогти молодим людям знайти почуття власної гідності, віру в свої сили, бажання власною працею домогтися кращого життя, а не пасивно очікувати його. Здорова людина потребує не тільки і не стільки соціального захисту, скільки надання їй можливості самовизначитися, самоствердитися.

Можна стверджувати, що державна молодіжна політика – це інтегрування окремих програм і проектів, що стосуються молоді, в єдине ціле при посиленні регулюючої ролі сучасної держави.

Традиційно виділяються такі напрями молодіжної політики:

- забезпечення дотримання прав молоді;
- забезпечення гарантій у сфері праці та зайнятості;
- державна підтримка молоді сім'ї;
- гарантоване надання соціальних послуг;
- підтримка талановитої молоді;
- формування умов, спрямованих на фізичний і духовний розвиток молоді;
- підтримка діяльності молодіжних та дитячих об'єднань;
- сприяння міжнародним молодіжним обмінам.

Друге питання. Серед соціальних умов життя літніх людей на одному з перших місць знаходиться, традиційно, здоров'я. Як показник стану здоров'я використовується зниження якості життєдіяльності, яке відчувають літні люди. Воно часто породжується рівнем захворюваності у літніх людей у 2 рази, а в більш старшому віці – у 6 разів вище, ніж у молодих. Це хронічні захворювання (суглобові, серцево-судинні та ін.), зниження слуху, зору, ортопедичні проблеми. У середньому на одного літнього хворого України припадає від 2 до 4 захворювань, а вартість їх лікування у 1,5–1,7 рази більше, ніж молодого контингенту. Далі, традиційно, згадується про матеріальне становище. Літні люди стурбовані своїм матеріальним становищем, рівнем інфляції, високою вартістю лікарських засобів.

Для багатьох літніх людей важливою проблемою є самотність – соціально-психологічний стан, що характеризується вузькістю або відсутністю соціальних контактів, поведінковою відчуженістю й емоційним незалученням індивіда. Основними причинами самотності в літньому і старому віці є руйнування ділових зв'язків, тривала хвороба, смерть близьких, друзів, дружини, родичів. В Україні величезна відмінність у чисельності між жінками та чоловіками похилого віку. Чисельність жінок більше, ніж у два рази перевищує чисельність чоловіків. Це пояснюється низькою тривалістю життя чоловіків порівняно з жінками

Таким чином, найбільш актуальними проблемами для людей похилого віку стає:

1. збереження здоров'я, яке оцінюється літніми як основна цінність і створює мотивацію з його підтримки, збереження, оберігання;
2. матеріальна забезпеченість – у зв'язку з низьким розміром пенсії. Є основним стимулом для того, щоб пенсіонери продовжували працювати;
3. проблема самотності, яка виникає у зв'язку з руйнуванням ділових зв'язків, смерті близьких людей і вказує на недостатню адаптованість літніх людей у суспільстві.

Третє питання. Інвалідність – це не тільки проблема особистості, суспільства, а й держави загалом. Ця категорія громадян гостро потребує не тільки соціального захисту, а й розуміння їх проблем з боку оточуючих людей, що буде висловлюватися у людському співчутті та ставленні до них, як до звичайних громадян України. У регіонах України місцевими експертними органами має бути встановлений контроль над якістю проектної документації на будівництво та реконструкцію будівель і споруд у частині забезпечення доступу інвалідів до приміщень, щоб без перешкоди отримувати необхідний комплекс послуг.

Основні принципи формування соціальної політики щодо інвалідів:

- держава відповідає за усунення умов, що ведуть до інвалідності, і вирішення питань, пов'язаних з наслідками інвалідності;
- держава забезпечує інвалідам можливість досягти однакового зі своїми співгромадянами рівня життя, у тому числі у сфері доходів, освіти, зайнятості, охорони здоров'я, участі у суспільному житті;
- інваліди мають право жити в соціумі, суспільство засуджує ізоляцію інвалідів, для цього суспільство прагне сформувати умови незалежного життя інвалідів;
- за інвалідами визнаються права і обов'язки громадян даного суспільства, у компетенції держави знаходяться способи визнання, забезпечення і реалізації прав і обов'язків інвалідів як членів суспільства;
- держава прагне до рівної досяжності заходів соціальної політики щодо інвалідів на всій території країни, незалежно від того, де проживає інвалід (в сільській чи міській місцевості, столиці чи провінції);
- при реалізації політики щодо інвалідів повинні враховуватися особливості індивіда чи груп інвалідів: усі інваліди в силу специфіки свого захворювання знаходяться в різних стартових умовах, і для забезпечення прав і обов'язків громадян країни щодо кожної групи інвалідів проводиться свій комплекс заходів.

Слід відзначити три принципових положення, що складають основу соціального захисту інвалідів:

1. Наявність у інвалідів особливих прав на певні умови для отримання освіти; забезпечення засобами пересування; на спеціалізовані житлові умови, першочергове отримання земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, ведення підсобного господарства та садівництва.

2. Право інвалідів бути активними учасниками всіх тих процесів, які стосуються прийняття рішень щодо їх життєдіяльності та статусу. Тепер органи виконавчої влади повинні залучати повноважних представників громадських об'єднань інвалідів для підготовки і прийняття рішень, які зачіпають інтереси інвалідів.

3. Створення спеціалізованих державних служб медико-соціальної експертизи та реабілітації. Вони визнані формувати систему забезпечення щодо незалежної життєдіяльності інвалідів. Закон звертає увагу на основні напрями вирішення проблем інвалідів. Зокрема, в ньому йдеться про їх

інформаційне забезпечення, питання обліку, звітності, статистики, потреби інвалідів, про створення позбавленого бар'єрів середовища життєдіяльності.

Питання для самоконтролю

1. Схарактеризуйте загальні підходи до реформування української молодіжної політики з урахуванням світового досвіду.
2. Визначте, чи є в сучасній Україні необхідні ресурси для реалізації ефективної соціальної політики відносно літніх людей
3. Який, на ваш погляд, головний принцип Концепції державної соціальної політики відносно людей з обмеженими можливостями?

Література [5; 6; 9; 12; 17; 21; 25; 29-31; 42]

Тема 10. Соціальна робота як інструмент реалізації соціальної політики в різних галузях соціальної сфери

1. Українська соціальна доктрина.
2. Взаємозв'язок соціальної політики і соціальної роботи.
3. Професійні якості соціального працівника.
4. Соціальна робота як форма і спосіб реалізації соціальної політики.

Перше питання. Сучасне українське суспільство у даний час знаходиться в соціальній апатії. Наші співвітчизники стикаються з численними особистими та суспільними проблемами, що сприяє їх більшій роз'єднаності та зневіри у краще майбутнє. Зростання цін на житлово-комунальні послуги, зниження купівельної спроможності простих громадян, зростання захворюваності, смертності та спад народжуваності, зниження рівня освіти і медичного обслуговування, зростання алкоголізму та наркоманії, зниження можливості працевлаштування молоді – ось мала частина цих проблем. Супроводжує це недовіра до влади та до ініціатив, здатних реально змінити існуючий стан справ на краще.

Ця ситуація вкрай негативна для внутрішнього клімату країни та її іміджу на світовій арені. У зв'язку з цим нам вже сьогодні необхідно прийняття заходів, здатних змінити стан речей. А для якісних змін у соціумі необхідні серйозні та системні соціальні перетворення, створення соціальної спільності та формування потенціалу довіри.

Вирішення цих завдань може дати соціальна доктрина України. Її розробка та реалізація може стати запорукою розвитку громадянського суспільства та вирішення стратегічних проблем розвитку України. Для цього метою соціальної доктрини має бути прагнення вивести країну на високий рівень добробуту для всіх громадян.

Друге питання. Зазвичай соціальна політика реалізується через різні форми соціальної роботи, великі разові державні рішення та заходи, а також через соціальні програми (спеціалізовані та комплексні).

У свою чергу, на виконання цілей і завдань соціальної політики орієнтований весь складний механізм її реалізації, який структурно представлений таким чином:

- суб'єкт соціальної політики – держава, представлена сукупністю всіх її органів, орієнтованих на регулювання соціальних відносин;
- політичні партії, суспільно-політичні рухи та інші інститути громадянського суспільства;
- об'єкт соціальної політики – соціальні процеси в суспільстві у всьому їх змістовному різноманітті та різноманітних формах вияву;
- система нормативно-правових актів, що регулюють взаємодію між суб'єктами та об'єктами соціальної політики;
- предметно-політична діяльність щодо вирішення завдань соціальної політики на різних стадіях, включаючи і оцінку ефективності реалізації соціальних програм.

Третє питання. Будь-які практичні дії в галузі соціальної роботи являють собою сукупність зусиль окремих особистостей, наділених поряд із загальними і неповторно індивідуальними якостями. Як і соціальна практика, соціальна робота не є просто сумою дій індивідуумів. Це взаємозалежне системне утворення, що виявляється на іншому рівні, ніж персональна практика соціального працівника. Завдяки обмеженому поєднанню системності та індивідуальності, диференційованості соціальна робота доповнює соціальну політику держави, збагачуючи суспільство гуманістичними, духовно-моральними цінностями. Успіх соціальної роботи, як показує досвід, у вирішальній мірі залежить від соціальної орієнтованості кадрів – узагальнюючого показника, що характеризує злитість соціально-політичного мислення з навичками безпосереднього, практичного управління соціальними процесами на всіх рівнях, що припускає високе почуття відповідальності працівників органів державного управління за реалізацію соціальної політики держави, утвердження принципу соціальної справедливості у суспільному житті.

Назвіть якості соціального працівника, які він повинен мати.

Четверте питання. Таким чином, об'єктивно і суб'єктивно залишається єдиний шлях: більш раціонально витратити на проведення соціальної політики наявні засоби. Для цього необхідно:

- враховувати специфіку кожної галузі соціальної сфери і відповідно виробляти необхідні форми і обсяги підтримки;
- відмовитися загалом від безадресних соціальних субсидій і, за необхідності, враховувати фактор середньодушового сімейного доходу;
- посилити конкуренцію закладів охорони здоров'я та зменшити частку прямого бюджетного фінансування, а також розширити можливості реального вибору для пацієнтів організацій системи охорони здоров'я;
- посилити конкуренцію між установами освіти, у тому числі між держбюджетними та комерційними; ввести систему ваучерів в області підготовки та перепідготовки фахівців;

- у галузі зайнятості політику субсидій зберегти лише для найуразливіших категорій громадян: інвалідів, колишніх ув'язнених;
- у галузі соціального страхування (крім усунення названих недоліків) необхідно ввести індивідуальне обов'язкове страхування життя з правом вибору працівником страхових компаній, і за цією формою здійснювати всі соціальні виплати, включаючи і допомоги по тимчасовій непрацездатності. Найбільшу увагу необхідно приділити пенсійному страхуванню, яке, з фінансової точки зору, являє собою особливий випадок.

Питання для самоконтролю

1. Дайте аналіз специфіки українського безробіття.
2. Охарактеризуйте процес відтворення робочої сили у сучасній Україні.
3. Дайте оцінку української соціальної політики на ринку праці.

Література [3; 13; 19; 20]

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. Покажіть, використовуючи матеріали економічної теорії та інших наук, в якому напрямі розвивається соціальна політика у сучасному світі.
2. На ряді прикладів покажіть застосування соціальної політики в буденній практиці життєдіяльності суспільства, регіону, міста.
3. Опишіть, як сучасні українські дослідники обґрунтовують необхідність соціальної політики як науки.
4. Схарактеризуйте споживацькі бюджети українців відновного і розвиваючого характеру.
5. Дайте аналіз співвідношення малозабезпечених, середніх і спроможних шарів українців.
6. Визначте, які наслідки для соціальної політики має розвиток нових інформаційних технологій.
7. Схарактеризуйте переваги і недоліки основних моделей соціальної політики.
8. Схарактеризуйте різні підходи до розуміння соціальної політики і її основних видів.
9. Визначте роль і значення кожного з основних видів соціальної політики в житті сучасного українського суспільства.
10. Які чинники визначають соціальну політику держави у сучасних умовах?
11. Змодельуйте процес розвитку соціальної політики.
12. Схарактеризуйте ефективність виробництва і праці у сучасній українській економіці.
13. Дайте оцінку доходу і рівню життя основної маси українців.
14. Схарактеризуйте соціальний аспект інтенсивності праці у сучасній Україні.

15. Дайте характеристику роботі сучасних українських соціальних служб.
16. Дайте характеристику ринку соціальних послуг у сфері соціального обслуговування і соціальної допомоги населенню.
17. Соціальне обслуговування: визначення, види, форми.
18. Соціальні служби, їх роль у соціальному обслуговуванні населення.
19. Соціальна допомога і її значення для соціального захисту населення.
20. Дайте оцінку ефективності соціальної політики сучасної України при вирішенні конфліктів у соціально-трудовій сфері.
21. Доведіть, що соціальне партнерство є умовою стійкого розвитку українського суспільства.
22. Схарактеризуйте основні елементи соціальної структури суспільства як категорії соціальної політики.
23. Схарактеризуйте типи соціальних структур і їх динаміку в категоріях соціальної політики.
24. Дайте характеристику тенденцій у змінах соціальної структури пострадянського суспільства
25. Оцініть еволюційні та революційні типи соціальних трансформацій з погляду необхідності докорінних змін соціальної політики.
26. Розкрийте сутність та визначте форми соціального захисту населення.
27. Покажіть, в якому напрямі слід розвивати технології соціального захисту українців.
28. Схарактеризуйте ринок праці у сучасній Україні, його межі.
29. Дайте аналіз української робочої сили як категорії ринку праці.
30. Дайте аналіз специфіки українського безробіття.
31. Схарактеризуйте процес відтворення робочої сили в сучасній Україні.
32. Дайте оцінку української соціальної політики на ринку праці.
33. Схарактеризуйте загальні підходи до реформування української охорони здоров'я і пенсійного забезпечення з урахуванням світового досвіду.
34. Запропонуйте критерії, за якими у сучасних умовах можна оцінювати правильність соціально-економічних прогнозів у сфері охорони здоров'я і пенсійного забезпечення.
35. Визначте, за яких умов у сучасній Україні можна прогнозувати соціальну політику у сфері охорони здоров'я і пенсійного забезпечення.
36. Схарактеризуйте загальні підходи до реформування сімейної політики в Україні з урахуванням світового досвіду.
37. Запропонуйте критерії, за якими в сучасних умовах можна оцінювати правильність соціально-економічних прогнозів у сфері сімейних відносин.
38. Визначте, за яких умов у сучасній Україні можна прогнозувати соціальну політику у сфері сімейних відносин.
39. Схарактеризуйте загальні підходи до реформування української молодіжної політики з урахуванням світового досвіду.
40. Запропонуйте критерії, за якими в сучасних умовах можна оцінювати правильність соціально-економічних прогнозів у молодіжній сфері.

41. Схарактеризуйте загальні підходи до реформування політики відносно літніх людей в Україні з урахуванням світового досвіду.

42. Визначте, чи є в сучасній Україні необхідні ресурси для реалізації ефективної соціальної політики відносно літніх людей.

43. Схарактеризуйте загальні підходи до реформування політики відносно людей з обмеженими можливостями в Україні з урахуванням світового досвіду.

44. Чому необхідна модернізація, насамперед, пріоритетних галузей української соціальної сфери?

45. Основні проблеми і передумови реформування соціальної сфери сучасної України.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Суспільство і його структура.
2. Соціальні пріоритети і механізми управління соціальним розвитком.
3. Поділ соціальних функцій між державою, підприємствами, домогосподарствами і неурядовими організаціями громадянського суспільства.
4. Співвідношення і взаємозв'язок політики і соціальної політики.
5. Соціальна політика як предмет вивчення. Теорія і практика соціальної політики.
6. Внутрішня цілісність соціальної політики як єдність ресурсонакопичення і ресурсоспоживання.
7. Соціальна стратегія як забезпечення законодавчими та іншими нормативно-правовими документами і фінансовими ресурсами довгострокові цілі розвитку суспільства.
8. Бюджет соціальної політики.
9. Віднесення управлінського рішення до соціальних на основі оцінки його позитивного впливу на соціальну сферу і рівень життя населення.
10. Соціальна політика у широкому і вузькому сенсі.
11. Угрупування обмежень соціальної політики.
12. Поняття економічного ефекту і економічної ефективності соціальної політики.
13. Розробка загальної стратегії соціальної політики і конкретних рішень з її реалізації законодавчими органами.
14. Механізми соціальної політики.
15. Інституційна структура соціальної політики.
16. Регіональні аспекти соціальної політики.
17. Соціологія бідності та розвиток теоретичних основ соціальної політики у західній соціології XIX — першої половини XX ст.
18. Бідність як соціальне благо: социал-дарвіністська модель явища. А. Смит, Т. Мальтус, Д. Рікардо, Дж. С. Мілль, Г. Фоссет, П.-Ж. Прудон.

19. Бідність як соціальне зло: егалітаристський напрям. Концепції Ж. Реклю і К. Маркса.

20. Розвиток теоретичних підходів до побудови соціальної політики у другій половині ХХ ст. Концепція «соціальної держави». Соціально-орієнтована економіка.

21. Соціальне страхування – основа формування держави загального добробуту.

22. Створення соціального ринкового господарства в Німеччині у другій половині ХХ ст.

23. Концептуальні основи соціального ринкового господарства Л. Ерхарда. Цілі соціального ринкового господарства. Соціальні основи ринкової економіки.

24. Основні принципи шведської моделі держави добробуту.

25. Криза держави загального добробуту і нові виклики соціальних реформ.

26. Перехід від капіталізму до соціалізму: реалізація силової моделі соціальної політики та її мети.

27. Перехід від соціалізму до капіталізму: реалізація моделі соціальної політики переважно економічними методами та її цілі.

28. Зміна соціальної політики і нові функції владних структур. Об'єктивна необхідність перерозподілу існуючих функцій.

29. Сутність пенсійної реформи в Україні.

30. Соціально-психологічне консультування жертв військового насилля.

ПИТАННЯ ДЛЯ ІСПИТУ

1. Сутність і зміст соціальної політики.
2. Основна мета соціальної політики.
3. Основні завдання соціальної політики.
4. Основні суб'єкти соціальної політики.
5. Соціальні форми спільного життя і діяльності.
6. Принципи соціальної політики.
7. Осередки суспільства розглядається у соціальній політиці.
8. Моделі соціальної стабільності в суспільстві.
9. Соціальна функція держави.
10. Соціальна функція підприємств.
11. Внутрішня цілісність соціальної політики.
12. Соціальна політика як витрати.
13. Соціальна політика як джерело додаткових коштів.
14. Соціальна стратегія.
15. Бюджет соціальної політики.
16. Управлінські рішення у соціальній політиці.
17. Перспективи позитивного ефекту у соціальній політиці.
18. Соціальний ефект у коротко- та довгостроковій перспективах.
19. Соціальна політика у широкому сенсі.

20. Соціальна політика у вузькому сенсі.
21. Обмеження соціальної політики.
22. Способи подолання політичних обмежень соціальної політики.
23. Бюджет соціальної політики.
24. Поняття економічного ефекту соціальної політики.
25. Парадигма «відкритого суспільства».
26. Протиріччя між економічною і соціальною політикою.
27. Види рішень законодавців у сфері соціальної політики.
28. Державна дія на макроекономічні пропорції на користь соціальної політики.
29. Пасивна роль роботодавців у соціальній політиці.
30. Активна роль роботодавців у соціальній політиці.
31. Роль неурядових організацій у соціальній політиці.
32. Об'єктивні причини соціального популізму.
33. Діяльність фінансово-кредитних установ.
34. Діяльність Міжнародного банку реконструкції і розвитку в Україні у період ринкових реформ.
35. Використання податкових важелів і стимулів для орієнтації роботодавців на проведення соціальної політики.
36. Політичні методи – лобіювання рішень у сфері соціальної політики, організація «громадської думки».
37. Економічні передумови соціальної відповідальності домогосподарств.
38. Диференціація соціальної відповідальності держави перед домогосподарствами.
39. Регіоналізація соціальної політики.
40. Параметри соціального розвитку регіонів.
41. Концептуальні основи соціальної політики
42. Бідність як соціальна категорія і серйозна соціальна проблема.
43. Концепція Т. Мальтуса.
44. Теорія природного відбору Г. Спенсера.
45. Теорія вільного підприємництва А. Сміта.
46. Бідність як соціальне благо.
47. Бідність як соціальне зло.
48. Типологія бідності.
49. Емпіричні дослідження проблеми бідності: Дж. Шатлуорт, Ф. Іден, Ч. Бут, С. Роунтрі.
50. Методологічні передумови вивчення бідності в американській соціології.
51. Релятивізація розуміння бідності.
52. Бідність як соціальне зло: егалітаристській напрям.
53. Поняття структурної бідності. Бідність в Україні.
54. Концепції соціально орієнтованої ринкової економіки.
55. Основні елементи соціально-орієнтованої ринкової економіки.
56. Дж. Кейнс і концепція «соціальної держави».
57. Концепції «держави загального добробуту».
58. Патерналістська модель соціальної політики.

59. Типи моделей держави загального добробуту.
60. Соціальне страхування.
61. Історія становлення системи соціального страхування, ідейні джерела: Мірабо, Сміт, Лейбніц, Гоббс, Бріссо, Кондорсе.
62. Політичні підстави впровадження системи соціального страхування.
63. Криза парадигми соціального страхування і його причини.
64. Обмеження реформування соціальної політики в державах різних типів.
65. Оцінка результатів реформ соціальної політики.
66. Джерела концепції соціального ринкового господарства.
67. Виникнення і розвиток лібералізму в суспільній думці Німеччини.
68. Лібералізм австрійської школи: Людвіг ф. Мізес і Фрідріх А. Хайек.
69. Соціальний неолибералізм А. Мюллер-Армака.
70. Ордолібералізм В. Ойкена і Ф. Бема.
71. Концептуальні основи соціального ринкового господарства Л. Ерхарда.
72. Еволюція концепції соціального ринкового господарства у 60–70-ті роки ХХ ст.
73. Основні напрями соціальної політики Німеччини.
74. Основні принципи шведської моделі держави добробуту.
75. Соціальна політика в перехідній економіці.
76. Реалізація силової моделі соціальної політики.
77. Реалізація моделі соціальної політики переважно економічними методами.
78. Визначення планування в соціальній політиці.
79. Роль прогнозу в плануванні соціальної політики.
80. Розподіл цілей соціальної політики по тимчасових горизонтах.
81. Короткострокові цілі соціальної політики.
82. Довгострокові цілі соціальної політики.
83. Загальні принципи пенсійної політики в ринковій економіці.
84. Соціальна політика під час військових дій.
85. Соціальний і правовий захист військових та членів їх сімей.
86. Визначення рівня життя населення і динаміки соціальної напруженості під час військових дій.
87. Етапи, технології й організація соціальної роботи з біженцями.
88. Соціальна робота з дітьми переселенців.
89. Соціально-психологічне консультування жертв військового насилля.
90. Місцеве самоврядування під час військових дій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базилевич В. Д., Баластрик Л. А. Государственные финансы. – К., 2002.
2. Бидан В. Гуманистическая составляющая социальной политики в условиях экономических трансформаций // Украина: аспекты работы. – 2001. – № 5. – С. 41–44.
3. Введення в соціальну роботу: навч. посіб. / Т. В. Семигіна, І. М. Грига, О. С. Шевчук. – К.: Фенікс, 2001. – 288 с.

4. Волгин Н. А. Социальное государство: учебник / Н. А. Волгин, Н. Н. Гриценко, Ф. И. Шарков. – М.: Дашков и К, 2003. – 416 с.
5. Волков Ю. Г. Социология молодежи / Ю. Г. Волков, В. И. Добренев, Ф. Д. Кадария, И. П. Савченко, В. А. Шаповалов. – Ростов н/Д: Феникс, 2001. – С. 479–556.
6. Геец В. Социогуманитарные составляющие перспектив перехода к социально ориентированной экономики в Украине // Экономика Украины. – 2000. – № 2. – С. 4–13.
7. Гонтмахер Е. Социальная политика: уроки 90-х / Е. Гонтмахер. – М.: Гелиос АРВ, 2000.
8. Государственная социальная политика и стратегии выживания домохозяйств / под ред. О. И. Шкаратана. – М., 2003. – 463 с.
9. Джоджик Я. Социальная защита – приоритеты в деятельности правительства и парламента // Свободная жизнь. – 2002. – 13 апреля.
10. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки – К.: Знання-Прес, 2002. – 214 с.
11. Духонченко А. Органам социальной защиты населения – особый статус и современные информационные технологии // Соціальний захист. – 2000. – № 2. – С. 45–48.
12. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення : у цифрах і фактах. – К.: Міністерство праці та соціальної політики України, пенсійний фонд України, 2002. – 45 с.
13. Иванкович В. Социальная сфера: состояние дел // Труд и зарплата. – 2004. – № 18. – С. 10.
14. Иванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. – К.: Академія, 2003. – 107 с.
15. Калашников С. В. Функциональная теория социального государства. – М.: Экономика, 2000.
16. Кихано А. Мы преодолеем бедность // Правительственный курьер. – 2001. – 29 августа. – С. 3.
17. Кокина В. Льготы и их адресность: социальная защита // Правительственный курьер. – 2000. – 29 апреля.
18. Коломийчук В. С. Современные социальные процессы в Украине: актуальность исследования, особенности трансформации // Региональная экономика. – 2003. – № 1. – С. 87–91.
19. Ламбаева И. А. Социальная работа за рубежом: учеб. пособие / И. А. Ламбаева. – Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2000. – 110 с.
20. Лексикон социальной работы / под ред. С. М. Кибардина. – Вологда: Русь, 2001. – 296 с.
21. Либанова Е., Иванкевич В. Опыт социальной политики в странах развитой рыночной и переходной экономики и возможности его использования в Украине // Украина: аспекты работы. – 1997. – № 1. – С. 36–42.
22. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. – 488 с.

- 23.Надточий Б. Преодолеет Украина "групповой эгоизм" в пенсионном обеспечении? // Украина: аспекты работы. – 2001. – № 6. – С. 37–40.
- 24.Нечай А. Совершенствование правового обеспечения социальной помощи в Украине // Право Украины. – 2000. – № 12. – С. 86–90.
- 25.Новиков В. Преодоление бедности – насущная проблема социальной политики // Украина: аспекты работы. – 2002. – № 1. – С. 23.
- 26.Основы социального партнерства: теория и практика: учебник / под ред. В. А. Михеева. – М.: Экзамен, 2001. – 448 с.
- 27.Право социального обеспечения России: учебник / по ред. К. Н. Гусова. – М.: Проспект, 2004. – 488 с.
- 28.Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії. Закон України від 5.10.2000 р , № 2017 – III // www.rada.org.ua
- 29.Российская молодежь: проблемы и решения. – М.: Центр социального прогнозирования, 2005. – 648 с.
- 30.Сахань И. Социальные приоритеты государственной политики: социальная защита // Правительственный курьер. – 2000. – 4 ноября.
- 31.Симонова Т. М. Социальные проблемы в социологии и в социальной работе: определение, анализ, решение. – СПб.: Роза мира, 2005. – 241 с.
- 32.Скуратовський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики – К. 2002. – 199 с.
- 33.Социальная политика: энциклопедический словарь / под ред. Н. А. Волгина. – М.: Академ. проект, 2005. – 688 с.
34. Социальная политика: толковый словарь / под ред. Н. А. Волгина. – М.: Академический проект, 2002. – 456 с.
- 35.Социальная политика / под ред. Н. А. Волгина. – М.: Экзамен, 2004. – 736 с.
- 36.Социальная работа и гражданское общество: коллективная монография / под ред. И. А. Григорьевой, А. А. Козлова, В. А. Самойловой. – СПб.: Международный проект, 2006. – 312 с.
- 37.Социальная работа: теория и практика: учеб. пособие / под ред. Е. И. Холостовой. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 427 с.
- 38.Соціальні служби – родині: Розвиток нових підходів в Україні / за ред. І. М. Григи, Т. В. Семигіної. – К., 2003. – 128 с.
- 39.Трудовой право: учебник / под ред. О. В. Смирнова. – М.: Изд-во проспект, 2006. – 560 с.
- 40.Холостова Е. И. Социальная политика. – М.:СТИ МГУС, 2000. – 251 с.
- 41.Холостова Е. И. Социальная политика и социальная работа / Е. И. Холостова. – М.: Дашков и К, 2008. – 216 с.
- 42.Ювенология и ювенальная политика в 21 веке. Опыт комплексного междисциплинарного исследования / под ред. Е. Г. Слуцкого. – СПб., 2004. – 729 с.
- 43.Юрий С. И., Бескид И. М. Бюджетная система Украины. – К.: НИОС, 2000.
- 44.Ягодка І. Соціальна інфраструктура і політика: навч. посіб. – К., 2000.
- 45.Якуненко Н. Анализ уровня и структуры доходов и расходов населения // Украина: аспекты работы. – 2001. – № 1. – С. 12.